

ODSTĄPIENIE OD WYMIERZENIA KARY W PRAWIE WYKROCZEŃ

Pozornie może się wydawać, że instytucja odstąpienia od wymierzenia kary uregulowana została w kodeksie wykroczeń w taki sposób, że w praktyce nie powinny się na tym tle pojawiać żadne poważniejsze wątpliwości. W art. 39 § 1 k.w. w sposób jasny, choć ocenny, sformułowane zostały przesłanki uzasadniające odstąpienie, będące zresztą jednocześnie przesłankami stosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary¹. W art. 39 § 1 i 3 k.w. określono natomiast warianty odstąpienia, a nadto w § 3 i 4 przewidziano orzekanie albo stosowanie w razie odstąpienia pewnych środków nie będących karami (chodzi o nawiązkę i środki oddziaływania społecznego).

Należy ponadto zważyć, że omawiana instytucja nie jest bynajmniej czymś zupełnie nowym. Jest ona bowiem przewidziana także w kodeksie karnym w sferze odpowiedzialności za przestępstwa, uregulowana w art. 56 k.k. oraz w pewnym stopniu również w art. 55 (gdy chodzi o odstąpienie od wymierzenia kary zasadniczej) i 57 § 4 k.k. (w zakresie odstąpienia od wymierzenia kary dodatkowej w razie jednoczesnego zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary).

Mimo tego przepisy kodeksu wykroczeń dotyczące odstąpienia od wymierzenia kary wywołują w praktyce pewne wątpliwości. Niektóre z nich są z pewnością spotęgowane faktem, że wielu członków kolegiów do spraw wykroczeń nie posiada przygotowania prawniczego. Tym większa jest potrzeba wyjaśnienia tych wątpliwości, zwłaszcza że kolegia korzystają dość często z możliwości odstąpienia od wymierzenia kary², a w

¹ Wybór instytucji odstąpienia od wymierzenia kary jako rozwiązania dalej idącego i bardziej dla sprawcy korzystnego winien być zdeterminowany wystąpieniem tych przesłanek w postaci bardziej nasilonej. Por. o tym np. A. Gubiński, *Prawo karno-administracyjne*, Warszawa 1972, s. 236, gdzie autor pisze, że „zastosowanie czy to jednej czy drugiej instytucji stanowi funkcję nasilenia elementów ilościowych”.

² Np. w 1973 roku w skali całego kraju kolegia odstąpiły od wymierzania kary w 19 730 sprawach, tj. w 2,7% ogółu spraw prawomocnie rozstrzygniętych. W niektórych rejonach kraju odsetek ten był zresztą znacznie wyższy (np. m. st. Warszawa — 5,2%, m. Wrocław — 4,8%, m. Kraków — 4,4%). Por. o tym E. Pacholacz, *W świetle statystyki (Orzecznictwo kolegiów w 1973 r.)*, Zagadnienia Wykroczeń 1974, nr 2, s. 44 - 45.

piśmiennictwie postuluje się jeszcze szersze sięganie do dobrodziejstw przewidzianych w art. 39 k.w.³

Pytań i wątpliwości nasuwa się w tym względzie wiele. Z konieczności trzeba więc rozważania ograniczyć do niektórych wybranych problemów. Postanowiono podjąć zagadnienie wariantów, w postaci których może się przejawiać odstępianie od wymierzenia kary. Jest to problematyka koncentrująca się przede wszystkim wokół pytania, czy odstępianie od wymierzenia kary, przewidziane w art. 39 § 1 k.w., obejmuje również kary dodatkowe, zwłaszcza gdy kary te grożą za wykroczenia obligatoryjnie oraz czy poza wariantami odstępiania przewidzianymi *expressis verbis* w art. 39 k.w.⁴ możliwe jest odstępianie od wymierzenia obligatoryjnie przewidzianej kary dodatkowej i poprzestanie na wymierzeniu jedynie kary zasadniczej. Pojawiają się także pytania pozostające w związku ze spostrzeżeniem, że regulując problem odstępiania art. 39 k.w. czyni to tylko w odniesieniu do kar, milczeniem pomija natomiast kwestię ewentualnego odstępiania od orzekania środków nie będących karami (nawiązka i środki o charakterze odszkodowawczym w postaci obowiązku zapłaty równowartości wyrządzonej szkody, równowartości mienia czy przedmiotu oraz przywrócenia do stanu poprzedniego). Wiąże się z tym zresztą fakt, że przewidując orzekanie lub stosowanie w razie odstępiania kar dodatkowych lub nawiązki (art. 39 § 3 k.w.) oraz środków oddziaływania społecznego (art. 39 § 4 k.w.) omawiany przepis nie wspomina nic na temat ewentualnego orzekania w takich przypadkach co dopiero wspomnianych środków o charakterze odszkodowawczym, które w wielu przepisach są za wykroczenia przewidziane.

Przed podjęciem próby rozstrzygnięcia powyższych kwestii sprecyzowaniu ulec winno znaczenie, w jakim art. 39 § 1 k.w. posługuje się terminem „odstępianie od wymierzenia kary”. Na czoło wysuwają się w tym względzie dwa doniosłe w skutkach spostrzeżenia. Po pierwsze — skoro w rozumieniu kodeksu wykroczeń mianem „kar” określa się zarówno kary zasadnicze, jak i dodatkowe, to odstępianie przewidziane w art. 39 § 1 k.w. oznacza rezygnację z orzekania jakichkolwiek wskazanych wyżej środków, nie orzeka się więc w trybie tego przepisu ani kary zasadniczej, ani kary dodatkowej, a odstępianie od wymierzenia kary jest całkowite⁵. Po drugie — skoro „karami” są tylko kary zasad-

³ Por. np.: *Odstąpiono od wymierzenia kary (Art. 39 k.w. w praktyce kolegów)*, Zagadnienia Wykroczeń 1973., nr 1, s. 14.

⁴ Sprawą niekontrowersyjną jest (to, że po pierwsze — odstąpić można od wymierzenia zarówno kary zasadniczej, jak i dodatkowej (art. 39 § 1 k.w.), po drugie — odstąpić można od wymierzenia kary zasadniczej, wymierzając jednak jednocześnie karę dodatkową określoną w art. 28 § 1 pkt 1, 2, 3 i 5 k.w. lub nawiązkę, jeśli jest ona przewidziana w ustawie (art. 39 § 3 k.w.) oraz po trzecie — w razie odstępiania od wymierzenia kary można zastosować do sprawcy środków oddziaływania społecznego (art. 39 § 4 k.w.).

⁵ Teza ta jest niekontrowersyjna. Por. np. A. Gubiński, op. cit., s. 233; A. Ma-

nicze i dodatkowe, a inne środki przewidziane za wykroczenia nie są terminem tym określane, to, przewidując odstąpienie od wymierzenia kary, art. 39 § 1 k.w. nie upoważnia do odstępowania od orzekania takich środków.

A oto refleksje, które na tle powyższych spostrzeżeń pojawiają się w zakresie wskazanych poprzednio pytań i wątpliwości.

I

Wbrew niedowierzaniom i wątpliwościom pojawiającym się w tej kwestii u niektórych członków kolegiów skonstatować należy, że przewidując odstąpienie od wymierzenia wszelkich kar, art. 39 § 1 k.w. odnosi się także do kar dodatkowych, nawet jeśli grożą one za wykroczenia obligatoryjnie (jak np. w art. 87 § 1 i 3 k.w., gdy sprawca znajdował się w stanie nietrzeźwości).

Możliwość odstąpienia od obligatoryjnie przewidzianej kary dodatkowej nie może budzić zastrzeżeń. Jakież byłoby to bowiem odstąpienie od wymierzenia kary, gdyby kara (wprawdzie dodatkowa, ale także będąca przecież „karą”) była wymierzona. Nie należy przy tym sugerować się bynajmniej faktem obligatoryjnego zagrożenia karą dodatkową. W takim samym znaczeniu obligatoryjnie grożą bowiem zawsze za wykroczenia również kary zasadnicze, a jednak wyjątkowo, właśnie w oparciu o omawiany przepis, można od ich wymierzenia odstąpić. Zresztą na dobrą sprawę stosowanie instytucji odstąpienia jest w zakresie kar dodatkowych aktualne tylko w przypadkach, gdy kary te grożą obligatoryjnie, bo w razie zagrożenia fakultatywnego można nie wymierzać tych kar, nie powołując się w ogóle na art. 39 § 1 k.w. i można byłoby tak czynić również wówczas, gdyby przepisu tego w ogóle nie było. Wynika to z istoty fakultatywnego zagrożenia.

II

W kwestii dopuszczalności wariantu polegającego na odstąpieniu od wymierzenia obligatoryjnie przewidzianej kary dodatkowej i poprzestaniu na wymierzeniu kary zasadniczej sformułować należy odpowiedź negatywną. Stanowisko to pokrywa się zresztą z poglądami przytaczanymi na ten temat w piśmiennictwie. Wyraźnie tezę taką głoszą na przykład

rek, *Prawo wykroczeń w zarysie*, Warszawa 1975, s. 73; J. Bafia, D. Egierska, I. Śmietanka, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1974, s. 119; J. Lewiński, *Czy art. 39 § 1 i 3 k.w. pozwala na orzeczenie kary zasadniczej i odstąpienie tylko od orzeczenia kary dodatkowej?*, *Zagadnienia Wykroczeń* 1973, nr 3, s. 80.

J. Bafia⁶ i J. Lewiński⁷. Natomiast w sposób dorozumiany pogląd ten zdają się podzielać także A. Gubiński⁸ i A. Marek⁹, bo wskazując rodzaje czy warianty odstąpienia nie wspominają ani słowem o możliwości odstąpienia od wymierzenia obligatoryjnie przewidzianej kary dodatkowej i poprzestania na orzeczeniu kary zasadniczej.

Jeśli mimo tej jednomyślnej opinii pojawiają się w tej kwestii pewne wątpliwości, to dzieje się tak zapewne dlatego, że nie przytacza się na ogół w tym względzie żadnej głębszej argumentacji i nie polemizuje się z argumentami, które — pozornie przynajmniej — zdają się przemawiać za dopuszczalnością omawianego wariantu.

Na pierwszy plan wysuwa się próba uzasadnienia tej dopuszczalności wnioskowaniem opartym na założeniu konsekwencji ocen prawodawcy, przy pomocy argumentów *a fortiori*. Pojawia się bowiem przypuszczenie, że skoro na zasadzie art. 39 § 1 k.w. pozwala się czynić więcej, bo wolno odstąpić w określonych warunkach od stosowania wszelkiej represji karnej, tj. od wymierzenia zarówno kary zasadniczej, jak i dodatkowej, to wnioskovanie według *argumentum a maiori ad minus* upoważnia do twierdzenia, że tym bardziej można uczynić mniej, tj. odstąpić na przykład tylko od wymierzenia kary dodatkowej, wymierzając natomiast karę zasadniczą.

Wnikliwa analiza omawianych przepisów skłania jednakże do skonstatowania, że przytoczony powyżej, pozornie przekonywający sposób rozumowania jest w rzeczywistości niedopuszczalny. Świadczy o tym istnienie art. 39 § 3 k.w. w części, w której przepis ten przewiduje dopuszczalność wariantu odwrotnego w stosunku do omawianego, bo zezwalającego na odstąpienie od wymierzenia kary zasadniczej i poprzestanie na orzeczeniu kary dodatkowej. Przecież w świetle art. 39 § 1 k.w. taki wariant również mógłby być uznany za dopuszczalny w drodze wnioskovania według *argumentum a maiori ad minus*, gdyby wnioskovanie takie było w tym przypadku dopuszczalne, nawet gdyby nie było w ogóle przepisu sformułowanego w art. 39 § 3 k.w. Toteż istnienie tego przepisu zdaje się świadczyć o tym, że poza wariantem zupełnego odstąpienia od wymierzenia kary (art. 39 § 1 k.w.) ustawodawca chciał zez-

⁶ J. Bafia, D. Egierska, I. Śmietanka, op. cit., s. 120: „Nie jest natomiast dopuszczalne orzeczenie kary zasadniczej z równoczesnym odstąpieniem od orzeczenia kary dodatkowej, jeśli jej orzeczenie jest obowiązkowe”.

⁷ J. Lewiński, op. cit., s. 80, analizując to zagadnienie na tle art. 87 k.w. autor pisze, że „w sprawach o wykroczenia z art. 87 k.w., polegające na prowadzeniu pojazdu mechanicznego przez osobę znajdującą się w stanie nietrzeźwości można tylko w ramach instytucji odstąpienia od wymierzenia kary — albo odstąpić od wymierzenia zarówno kary zasadniczej, jak i kary dodatkowej zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych, albo odstąpić od wymierzenia kary zasadniczej i orzec samą karę dodatkową zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych”.

⁸ A. Gubiński, op. cit., s. 238 - 240.

⁹ A. Marek, op. cit., s. 73 - 74.

wolić w ten sposób ponadto na stosowanie tylko tego wariantu, który określony został w art. 39 § 3 k.w., wykluczając natomiast dopuszczalność wszystkich innych, które w drodze wnioskovania według *argumentum a maiori ad minus* byłyby także aktualne, gdyby wnioskovanie to było dopuszczalne.

Jeśli można ponadto w tym miejscu powołać się na analogię do rozwiązań obowiązujących w prawie karnym, to spostrzec należy, że w art. 56 k.k. również przewidziany jest wariant zupełnego odstąpienia od wymierzenia kary oraz wariant polegający na odstąpieniu od wymierzenia kary zasadniczej i wymierzeniu kary dodatkowej. W tych warunkach również w prawie karnym nie stosuje się wnioskovania według *argumentum a maiori ad minus*, aby uzasadnić dopuszczalność wariantu, w którym odstępuje się od wymierzenia obligatoryjnie przewidzianej kary dodatkowej, a wymierza się jedynie karę zasadniczą. Przeciwnie, wśród wariantów odstąpienia dopuszczalnych na podstawie art. 56 k.k. rozwiązania tego, podobnie jak w prawie wykroczeń, nie wskazuje się¹⁰.

III

Mimo spełnienia przesłanek określonych w art. 39 § 1 k.w. oraz mimo odstąpienia na podstawie tego przepisu od wymierzenia jakichkolwiek kar nie można odstąpić od orzeczenia nawiązki lub środków o charakterze odszkodowawczym przewidzianych za wykroczenie¹¹.

Dotyczy to oczywiście tylko przypadków, gdy za określone wykroczenie środki takie przewidziane są obligatoryjnie (jak np. nawiązka w art. 120 § 3 k.w., obowiązek zapłaty równowartości wyrządzonej szkody w art. 124 § 4 k.w., gdy przedmiotem czynu jest mienie społeczne, obowiązek zapłaty równowartości mienia w art. 120 § 3 k.w. i obowiązek przywrócenia do stanu poprzedniego w art. 124 § 4 k.w., gdy przedmiotem czynu jest mienie społeczne). Sprawa ta jest natomiast bezprzedmiotowa, gdy nawiązka (jak np. za wykroczenia o charakterze chuligańskim na podstawie art. 37 k.w. lub np. za wykroczenie z art. 66 § 2 k.w.), obowiązek zapłaty równowartości wyrządzonej szkody (jak np. w art. 143 § 2 k.w.), obowiązek zapłaty równowartości mienia (jak np. w art. 121 § 3 k.w.) czy obowiązek przywrócenia do stanu poprzedniego (jak np. w art. 80 § 3 k.w.) przewidziane są za wykroczenia fakultatywnie. Podobnie bowiem jak w przypadku fakultatywnie przewidzianej kary dodatkowej, zarówno z orzeczenia nawiązki, jak i wskazanych obowiązków

¹⁰ Por. np. J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 180; I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 237.

¹¹ Taki sam pogląd reprezentuje A. Gubiński, op. cit., s. 239 pisząc: „Zarówno odszkodowanie, jak i nawiązka nie są bowiem karami, a stąd organ orzekający nie jest władny odstąpić od ich orzeczenia”.

odstąpić można w takich przypadkach zawsze, bez powoływania się na art. 39 k.w. Środków tych można nie orzekać, bowiem przewidziane są tylko fakultatywnie.

Ewentualne wątpliwości co do trafności powyższych wniosków mogą nasuwać się w związku z przypuszczeniem, że nawiązka i środki o charakterze odszkodowawczym mogą być orzekane tylko w razie ukarania sprawcy wykroczenia, tylko w razie jednoczesnego orzeczenia kary zasadniczej lub dodatkowej, nie mogą być natomiast orzekane w przypadku zupełnego odstąpienia od wymierzenia kary przewidzianego w art. 39 § 1 k.w. Przypuszczenie takie nie znajduje jednak oparcia w ustawie. Żaden z przepisów przewidujących nawiązkę lub środki o charakterze odszkodowawczym nie warunkuje bowiem bynajmniej ich orzekania ukaraniem sprawcy. Jedynym dorozumianiem lub wyraźnie (jak np. w art. 143 § 2 k.w.) zaznaczanym warunkiem jest popełnienie wykroczenia¹², nieraz wprowadzie także pewne dalsze przesłanki, ale związane z popełnieniem czynu (np. wyrządzenie szkody w art. 37 k.w.). Jeśli więc warunki te są spełnione, to odstąpienie od wymierzenia kary nie zwalnia od obowiązku orzeczenia obligatoryjnie przewidzianej nawiązki czy środków o charakterze odszkodowawczym.

Pewną wątpliwość wzbudzać może również fakt, że w odniesieniu do środków o charakterze odszkodowawczym nigdzie nie została sformułowana klauzula o możliwości ich orzekania w razie odstąpienia od wymierzenia kary, tak jak w art. 39 § 3 k.w. uczyniono to w odniesieniu do nawiązki, a w art. 39 § 4 k.w. w odniesieniu do środków oddziaływania społecznego. Nasuwa się tu również skojarzenie z treścią art. 28 § 3 k.w., który przewiduje, że karę dodatkową przepadku rzeczy można orzec, choćby zachodziła okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy. Czy brak tego typu klauzuli dotyczącej omawianych środków nie skłania więc może w drodze wnioskowania *a contrario* do wniosku, że środki o charakterze odszkodowawczym nie mogą być bez ukarania orzekane?

W rzeczywistości argument *ten* jest jednak chybiony. W odniesieniu do przepadku rzeczy przytoczona klauzula musiała być sformułowana, bo w razie okoliczności uchylającej ukaranie wykluczone jest wymierzenie jakiegokolwiek kary, a więc także kary dodatkowej, a taką jest właśnie przepadek rzeczy. Bez tej klauzuli środek ten nie mógłby więc być w takiej sytuacji orzekany. Nie można natomiast odnosić tego do środków o charakterze odszkodowawczym, orzekanych w razie odstąpienia od wymierzenia kary. Możliwość odstąpienia odnosi się bowiem — jak to już wcześniej podkreślano — tylko do kar. Nie wzrusza więc ta insty-

¹² Toteż A. Gubiński pisze: „Podstawę do orzeczenia odszkodowania (obowiązku zapłaty równowartości, przywrócenia do stanu poprzedniego), w wypadkach przewidzianych w ustawie, stanowi popełnienie wykroczenia {niezależnie od tego czy wymierzono zań karę}”. A. Gubiński, op. cit., s. 253.

tucja w żadnym stopniu faktu, że czyn zagrożony jest jednocześnie innymi środkami, nie będącymi karami. Wskutek odstąpienia od wymierzenia kary orzekanie tych środków nie przestaje więc być aktualne (tak jak wykluczone jest karanie w razie, gdy zachodzi okoliczność uchylająca karalność), toteż zbędna jest jakakolwiek wyraźna deklaracja, która by możliwość tę potwierdzała.

W tym miejscu należy dodać, że wniosek powyższy odnosi się nie tylko do środków o charakterze odszkodowawczym, ale także do nawiązki. Toteż za zbędną uznać należy zawartą w art. 39 § 3 k.w. klauzulę, że odstąpienie od wymierzenia kary zasadniczej nie stoi na przeszkodzie orzeczeniu nawiązki, jeśli jest ona przewidziana w ustawie. Można albo nawet trzeba byłoby bowiem tak czynić również wówczas, gdyby kodeks wykroczeń nie zawierał w ogóle przytoczonej klauzuli, i to zarówno w razie odstąpienia od wymierzenia tylko kary zasadniczej, jak i w przypadku zupełnego odstąpienia od wymierzenia kary.

Skoro już o nawiązce mowa należy poświęcić jej jeszcze kilka słów z uwagi na to, że środkowi temu przypisuje się nieraz charakter karny. W tych warunkach może zrodzić się przypuszczenie, że przewidując odstąpienie od wymierzenia kary art. 39 § 1 k.w. obejmuje pojęciem „kara” również nawiązkę, co oznaczałoby, że na podstawie tego przepisu można odstąpić od orzeczenia nawiązki, choćby środek ten był przewidziany obligatoryjnie.

Rozwiązania takiego nie można jednak zaakceptować. Jeśli by bowiem nawet nie kwestionować elementów represji tkwiących w nawiązce, to w każdym razie przypisuje się temu środkowi również charakter zryczałtowanego odszkodowania i w efekcie dominuje opinia, że jest to specyficzny środek o charakterze mieszanym, karno-odszkodowawczym. Nawet przekonania o przewadze elementów represyjnych nie utożsamia się bynajmniej z twierdzeniem, że nawiązka jest środkiem karnym. Uważa się więc, że środek ten nie jest karą¹³, wobec czego nie może być w efekcie objęty instytucją odstąpienia przewidzianą w art. 39 § 1 k.w.

Poruszone wyżej sprawy nie wyczerpują oczywiście bogatej problematyki, pojawiającej się na tle instytucji odstąpienia od wymierzenia kary przewidzianej w kodeksie wykroczeń. Poza zakresem rozważań pozostało z konieczności wiele dalszych zagadnień, pytań i wątpliwości, które także wymagają wyjaśnienia. Odnosi się to między innymi do takich kwestii, jak interpretacja przesłanek odstąpienia sformułowanych w art. 39 § 1 k.w., stosowanie zasad określonych w art. 39 k.w. w przypadkach,

¹³ Por. *ibidem*, s. 249 - 250; A. Marek, *op. cit.*, s. 64.

gdy możliwość odstąpienia od wymierzenia kary przewidziana jest innymi przepisami (np. w art. 17 § 2 k.w.), rodzaje środków oddziaływania społecznego, które poza wymienionymi przykładowo w art. 39 § 4 k.w. można stosować w razie odstąpienia, charakter orzeczenia kolegium zawierającego klauzulę o odstąpieniu od wymierzenia kary zarówno zasadniczej, jak i dodatkowej bądź tylko zasadniczej (czy orzeczenie takie jest orzeczeniem o ukaraniu?) i skutki z tym związane w sferze na przykład kosztów postępowania. Potrzeby praktyki skłaniają do podjęcia również tego rodzaju zagadnień.

RENONCIATION À INFLIGER LA PEINE DANS LE DROIT DE CONTRAVENTIONS

Résumé

Parmi un rang de problèmes paraissant sur le fond de l'application de l'institution de la renonciation à infliger la peine, réglée dans l'article 39 du code de contraventions, on a abordé le problème des variantes, en forme desquelles peut se manifester la renonciation. On a constaté, que la renonciation à infliger la peine prévue dans l'article 39 § 1 du code de contraventions embrasse aussi les peines supplémentaires même s'ils menacent pour les contraventions obligatoirement. On a tranché dépendant de la manière négative le doute, si hors des variantes de la renonciation prévues expressis verbis dans l'article 39 du code de contraventions sont admissibles également d'autres variantes et surtout s'il est possible la renonciation à infliger la peine supplémentaire prévue obligatoirement et se contenter d'infliger seulement la peine essentielle.

On a embrassé par les discussions également le problème de décider en cas de la renonciation de mesures n'étant pas des peines, or de l'indemnité ou des mesures ayant le caractère de dédommagement en forme de l'obligation du paiement de l'équivalent du dommage causé, l'équivalent des biens ou de l'objet et la restitution à l'état précédent. On a constaté que ces mesures ne sont pas embrassées par l'institution de la renonciation prévue dans l'article 39 du code de contraventions. Malgré donc la renonciation à infliger la peine (seulement essentielle ainsi que supplémentaire), on peut décider ces mesures, si elles sont prévues par la loi, cependant il faut les décider, si elles sont prévues de la manière obligatoire.